E. SLOTWOORD

WAS DIT ALLES TEVERGEEFS?

DIE Tweede Wêreldoorlog behoort tot die geskiedenis, en alhoewel offisieel nog geen vrede verklaar is nie, word ons tyd meer in beslag geneem deur voorbereiding vir die derde as deur 'n nabetragting van die tweede wêreldstryd. Selfs die Neurenbergse verhore het afgeloop—sekere „oorlogsmisdadigers", almal behorende tot die Spil, is tereggestel, en die orige gevonnisdes kwyn in die gevangenis. In Europese lande word landsburgers nog steeds in interneringskampe aangehou, en duisende soldate van die Spilmoondhede verkeer nog immer in gevangenskap, veral in Rusland. In Suid-Afrika is die interneringskampe gesluit en die politieke gevangenes almal op vrye voet. Hier is ons dus ten minste in staat om die verlede tyd te gebruik wanneer ons die vraag stel: „*Was* dit alles tevergeefs?" Vir die Duitser in Duitsland bly die oorlogsellende voortbestaan; hy sit daar nog midde in — 'n ontsettende verlede gevolg deur 'n hopelose hede en met die vooruitsig van 'n troostelose toekoms. Duitsland het verloor, Suid-Afrika was aan die wenkant. Het die Afrikaanse volk — en in besonder die Afrikaners wat as gevolg van die oorlog in hul eie land in tronke en interneringskampe beland het — het *hulle* gewen? Of was dit alles tevergeefs?

Wat was „dit alles?" Alles wat in hierdie boek vermeld word? Laat ons dit vlugtig deurblaai. Hier word vertel van verset teen die oorlogspolitiek van die Regering, van ondermynende bedrywighede; ons lees van internerings en inkerkerings, van mishandeling deur soldaat en amptenaar. Vroueleed en kindersmart word beskrywe. Dit alles? Ja, en veel meer as wat hier te boek gestel is. Dade is gepleeg, offers is gebring; man, vrou en kind was daarby betrokke. En nou dat ons na verloop van enige jare daardie tydperk van ons volksgeskiedenis so 'n bietjie in perspektief begin sien, ontstaan die drang na 'n waardebepaling. Tekenend is die opdrag van die Redaksie. Nie „wat is die betekenis en die waarde vir die Afrikanervolk van daardie episodes uit sy jongste verlede" nie; nee, „was dit alles tevergeefs?" So lui die vraag wat aan ons ter beantwoording gestel is. Dis asof die reeds vermoede antwoord by voorbaat 'n versugting uitlok!

Tevergeefs? Dit veronderstel 'n doelbewuste strewe en 'n planmatige optrede. Is die doel bereik, dan het „dit alles"

geslaag; so nie, dan was dit tevergeefs. As hier dan sprake is van tevergeefs, word minstens 'n sekere mate van doelbewustheid en van doelgerigte handeling veronderstel. Daarsonder kan moeilik van 'n tevergeefsheid sprake wees; daarsonder grens die deurgemaakte leed aan die melodramatiese. Die ferme taal van oud-senator Naas Raubenheimer in sy Aanbevelingswoord stel ons ten opsigte hiervan al dadelik gerus: „ . . . is ek tog bly dat sommige wel deeglik skuldig was aan ondermynende bedrywighede, want ekself kon nie onsydig staan terwyl my land en volk in 'n oorlog gedompel is waarin hulle niks kon wen nie maar alles kon verloor."

Daardie „skuldig" tref ons by herhaling in ons volksgeskiedenis aan. Die tereggesteldes van Slagtersnek was . . . . skuldig; so ook die Kaapse Rebelle van 1899—1902; insgelyks die rebelle van 1914. Hulle was almal skuldig. Natuurlik was die „rebelle" van 1939—1945 ook skuldig. Hoe kon hulle met die gesketste „skuldige" agtergrond anders wees? Daarop beroep Kokkie van Heerden hom tereg as hy sê: „Jy weet dat wat jy ookal gedoen het, terwille van 'n ideaal was wat al vele lewens geëis het; was deel van 'n stryd wat al meer as 'n eeu gelede begin het."

'n Vergelyking met die versetbeweging tydens die Eerste Wêreldoorlog toon baie punte van ooreenkoms. (In die vervolg word die twee tydperke deur 1914 en 1940 aangedui.) Engeland verklaar aan Duitsland die oorlog, Suid-Afrika het of kry 'n regering wat hom onmiddellik aan die kant van Engeland skaar. In 1914 moes Duits-Suidwes-Afrika geneem word, sogenaamd met vrywilligers terwyl inderdaad 'n mate van opkommandering van die staanspoor af plaasvind. In 1940 sou weer net van vrywilligers gebruik gemaak word, in Noord-Afrika sowel as oorsee. Nogtans was dit in menige geval 'n gedwonge vrywilligheid, soos lede van die polisiemag, van die spoorwegpersoneel en ander amptenare gedurig moes ondervind. Deelname aan die oorlog geskied in beide gevalle deur 'n besluit van die Parlement, wat egter by die grootste gedeelte van die Afrikaanse volk ontevredenheid wek. Vir 1914 motiveer Scholtz dit goed in sy werkie oor „Die Rebellie", bladsy 104: „Die teenstanders van die regering se plan het omtrent almal van die standpunt uitgegaan dat die voorstel om Duits-Suidwes-Afrika te gaan aanval, nie iets was wat alleen deur die Parlement beslis kan word nie, maar dat die volk in die geleentheid gestel moes word om sy stem daaroor te laat hoor. In die twee Republieke was die burgers daaraan gewoon gewees dat hulle deur die regering direk oor alle belangrike vraagstukke geraadpleeg is." Hierdie sienswyse openbaar hom weer in 1940, veral waar die Volksraadsbesluit tot toetreding met so 'n klein meerderheid geskied. Weer was die gevoele dat so 'n besluit nie sonder 'n regstreekse opdrag van die volk geneem mag word nie.

In 1914 was die Afrikaner nie te vind vir 'n veldtog teen

Duits-Suidwes nie. Teenoor die regeringsargument dat die Duitser 'n gevaarlike buurman is, is gestel (1) dat die Duitse volk nooit anders as simpatiek teenoor die Boerevolk gestaan het nie en dit na die Engelse oorlog met die daad bewys het, en (2) dat dit teen die sterkste en heiligste oortuiginge van die Afrikaner indruis om 'n veroweringsveldtog te moet voer. In 1940 kon die regering nouliks onmiddellike gevaar van Duitse kant voorhou. Hierdie keer moes die „vyand" in Noord-Afrika en oorsee opgesoek word. Die Afrikaner moes gaan help om die beskawing te red. Teenoor hierdie standpunt is aangevoer (1) dat die oorlog in Europa beslis word en ons nie in die eerste plek aangaan nie; (2) dat Suid-Afrika die reg het om onsydig te bly, en (3) dat ons geen rede of aanleiding het om Duitsland die oorlog te verklaar nie. Net so min as in 1914 het ons ons verplig gevoel om vir Groot-Brittanje die kastaiings uit die vuur te haal.

Hierdie onwilligheid om Brittanje by te staan is sowel toe as nou in ons land en in die buiteland, geïnterpreteer as 'n bewys van Duitsgesindheid by die Afrikaner. In beide gevalle was daar verwyte van 'n geheime geknoei met Duitsland en 'n vooraf georganiseerde komplot. Hoe min hiervan in 1914 waar was en hoeveel vals, is reeds deur meer as een bevoegde skrywer aangetoon en hoef hier nie verder bespreek te word nie. Die geskiedenis sal wel nog uitwys dat dieselfde beskuldiginge gerig aan die adres van die protesterendes van 1940 nie veel meer om die lyf gehad het nie. Die Afrikaner het waarlik genoeg van buitelandse oorheersing gehad om die een „baas" vir die ander te verruil. Nee, hy het slegs die hoop gekoester dat die worstelstryd tussen die „Grotes" vir hom die kans sou bied om sy innig begeerde algehele selfstandigheid en vryheid te herwin. „Ons het geglo . . . dat ons weer van Engeland vry kon word as ons net gewillig is om die imperialistiese berg te bestorm" (dr. J. C. Neethling). Die jongste wêreldworsteling het in die teken van botsende ideologieë gestaan. Hier het u die ideologie en die ideaal van die Afrikanerdom. Dit was dan ook die troos en die krag van die geïnterneerde, selfs van die ter dood veroordeelde, nl. „die wete dat hy as idealis reg gehandel het" (Toerien).

Saam met Duitsgesindheid is die aanklag van Nasionaal-Sosialis te wees die Boer aangevrywe. Ons kan hierop nie volledig ingaan nie maar moet tog kortliks op 'n paar punte wys. Die Afrikaner was van oudsher die slagoffer van die kapitalisties-imperialistiese politiek van Engeland. Sy Calvinistiese volksaard is gestadiglik deur die ingevoerde liberalisme ondermyn. Liggaamlik en geestelik is hy bedreig met ondergang. Nou verneem hy van 'n andersoortige opvatting, van volksbelang bo eie belang, van bloed en bodem, van rassuiwerheid. Een en ander van hierdie skoonklinkende leuses kom hom bekend en simpatiek voor. Hy bewonder die byna ongelooflike moed en

volharding waarmee die Duitse volk hom aan die gevolge van die Eerste Wêreldoorlog ontworstel, die opoffering en offervaardigheid waarmee dit geskied. Dan kom die Tweede Wêreldoorlog met die aanvanklike groot prestasies van die Duitse wapens. Dit alles het sy invloed op die gemoedere gehad en menigeen met bewondering en ontsag vir die nuwe leer vervul. Nogtans sou dit onverantwoord en oppervlakkig wees om hierdie mense as Nasionaal-Sosialiste te beskou, selfs al sou een en ander hulself die naam toegeëien het. Dit val te betwyfel of meer as 'n heel klein persentasie selfs geweet het wat die term Nasionaal-Sosialisme behels en tot watter uiterste konsekwensies dit 'n mens kon voer en in Duitsland eventueel gevoer het. Oorlogstyd is nie juis die geskikste geleentheid om die geeste te beproef nie; buitendien is regstreekse betroubare inligting dan onverkrygbaar. Wat via die Britse radio en pers Suid-Afrika bereik het en teen Duitsland en Nasionaal-Sosialisme gemunt was, is sonder meer as verdag verwerp, terwyl Duitse propaganda wel al te onvoorwaardelik aanvaar is — die gevolge van „voorligting" uit Engeland in die verlede. Nasionaal-Sosialistiese gesindheid was by die Afrikaner te onbekend en ondeurvoel om as 'n oorsaak van die versetbeweging beskou te word. Anders word dit heeltemal onverklaarbaar waarom juis soveel prominente en oortuigde Calviniste aan die voorpunt van die verset gestaan het. Die Calvinis is van huis uit daaraan gewoon om die geestesstrominge te keur en sy eie daarteenoor of daarnaas te stel. Sy lewensbeskouing laat hom skepties teenoor 'n ingevoerde vreemde leer staan, of dit nou Brits, Amerikaans of Duits is. Dwarsdeur die oorlog het Afrikaanse Calviniste dan ook gewaarsku teen die moontlike gevaar om die bekende duiwels deur 'n onbekende duiwel te wil verdryf — daardie nuwe kon al te maklik erger as die oues wees. Nogtans was daardie Calviniste aan die kant van die „aktiviste" te vind.

Die rebellie van 1914 en 1940 se verset het punte van ooreenkoms maar ook van verskil. In 1914 was beproefde volksleiers uit die dae van die Tweede Vryheidsoorlog daar om die leiding te neem. As vanself moes hulle, soms selfs teen wil en dank, die koers aangee. Hul optrede en ondergang het regstreeks tot die volk gespreek, en die uitwerking was groot en blywend. Nasionalisme, ja, Republikanisme, het herleef om nie weer te wyk nie. Daardie „gewapende protes" was 'n kreet wat uit die volksiel opgestyg het. Toe is daar *gehandel,* nie altyd op 'n verstandige, „konstitusionele" manier nie — dit was handeling, dit was aksie wat sonder beplanning deur die Afrikaner se hele wese hom opgelê is. 1940 toon verskil. Nou is daar ook 'n spontane en wydverspreide ontevredenheid. Dit was maar onlangs dat die Eeufees die Afrikaners beter as ooit hul eenheid laat besef het — aan die volksleiers is feitlik die bevel gegee om partygeskille te los en saam te werk. 'n Groot en sterk Volksbeweging het ontstaan, en met hierdie pasgevonde

eenheid en goeie voornemens is die Boerevolk deur die oorlog as't ware oorrompel. Helaas, die gemeenskaplike anti-oorlogse gevoel kon die partygees nie blywend besweer nie. Behendig het die teëparty hiervan gebruik gemaak en Afrikaner teen Afrikaner uitgespeel. Maar daar was mense—hoofsaaklik jeugdiges — wat slegs een vyand wou sien: die vyand van hul volk en hul vryheid. Hierdie mense het hulle aan die partytwiste onttrek, „ondergeduik" en die „oorlogspoging" probeer belemmer. Die regering het betyds alle wapens opgekommandeer, maar hierdie manne het wapens gevind of gefabriseer of het selfs sonder wapens aan hul gevoelens gedugte uiting gegee. So lastig het hulle geword dat die owerheid verplig was om baie van sy soldate aan die tuisfront te hou ten einde die „rampokkers" te bedwing. Van alle kante is die blaam op die Ossewabrandwag en op die Stormjaers geplaas, maar nie al die protesterende en saboterende Afrikaners het aan hierdie organisasies behoort nie. Dis nog te vroeg om 'n juiste oordeel te vel: daar is nog te veel vooroordeel. Eendag sal aan die lig kom hoeveel aan genoemde organisasies se gedissiplineerde optrede ter beteueling van onbesuisdheid en voortvarendheid te danke is. 'n Bekende voorbeeld is die optrede van die O.B. onder leiding van sy K.G. tydens die aanval op die Voortrekkergebou te Johannesburg. Insidente was daar genoeg maar nooit gemik op die vernietiging van menselewens nie. Die mense het baie gewaag en was bereid om die gevolge te verduur „omdat hulle die vryheid van hul volk bokant die vryheid van die persoon gekies het" (Danie Theron). Daarom sê prof. H. M. van der Westhuysen so met reg: „Die groep wat gearresteer is, was egter voortbestem om te ly vir almal — eintlik vir die hele volk, soos later nog algemeen erken sal word."

Nie almal van hierdie groep was saboteurs nie. Baie is geïnterneer of in die tronk gestop enkel en alleen omdat hulle Afrikaners was en hul oortuiging nie onder stoele of banke wou wegsteek nie. Hulle was „staatsgevaarlik." Stel jou voor, 'n volbloed-Afrikaner 'n gevaar vir sy eie land! Ja, daarom is die vrouens en die kinders van 1899—1902 in die konsentrasiekampe geplaas — hulle was 'n gevaar! Hulle moes dood. Was dit tevergeefs, dáárdie lyding?

Meermale in die geskiedenis het die Afrikaner hom weens sy vryheidsdrang en terwille van sy ideale verset, en meermaal moes hy daarvoor boet. Was dit in die verlede tevergeefs? Was dit nou tevergeefs?

Na 1914 kon die Afrikaner hom verheug in 'n oplaaiende nasionalisme en 'n gees van blymoedige offervaardigheid. Laasgenoemde het in die Helpmekaarbeweging 'n konkrete gestalte aangeneem en heerlike vrugte afgewerp. Eersgenoemde het in die Nasionale Party sy politieke beslag gevind en onder omstandighede dit sover gebring as wat 'n Afrikaanse perd in

vreemde tuig kan kom . . . in vredestyd. Ons hulde aan die manne wat desondanks ons Volkswa vorentoe gehelp het. Dit sou egter 'n herhaling van 1914 kos om die bewys te lewer dat die wa tog weer kan ontspoor solank dit aan die wisselvallighede van de ingevoerde partystelsel oorgelewer is. In tye van krisis word die Afrikaner eenvoudig uitgespan. *Daarna* word hy weer toegelaat — om 'n tyd lank trekwerk te doen, soos nou weer die geval is. Het ons hierdie les nog nie geleer nie? Dan, ja, dan was dit alles tevergeefs, sou ons geneig voel om te beweer. Op die oomblik skyn dit die geval te wees. Die manne aan die roer is blykbaar heeltemal tevrede met die toestand en verdra geen veroordeling van die stelsel nie — hulle vat dit op as kritiek teen hulself gemik.

Maar die stem van hulle wat waarsku en wat vra om 'n volkseie regeringstelsel, kan nie meer tot swye gebring word nie — as dit stilbly, sal die klippe van die Voortrekkermonument teen ons getuig. Helderder as ooit lok die roepstem van 'n vrye, selfstandige Suid-Afrikaanse Republiek, los van elke buitelandse konneksie en vry om sy eie vriende te kies. Dit laat hom nie meer koppel aan die wispelturige spel van die partypolitiek op 'n Brits-liberalistiese partystelsel gegrond nie.

Soos die Helpmekaar vroeër het die O.B.-Noodhulpfonds nou die gesinne van die mense wat in die moeilikheid gekom het, op die been gehou. Hierdie steun was 'n waardevolle middel ter voorkoming van stoflike agteruitgang; van nog groter betekenis was die morele steun wat daaruit voortgevloei het, want dit was 'n tasbare blyk van vereenselwiging met die doel en strewe van die geïnterneerdes, gevangenes en voortvlugtendes. Daardie manne het ten minste geweet dat 'n baie groot deel van hul volk die dryfvere van hul optrede begryp en na waarde skat. Ook hul gedrag in die verdrukking — die mans agter die tralies en die doringdraad en hul vrouens tuis — is 'n bewys van die adel van hierdie deel van ons volk. Wat hulle deurgemaak het, het hulle nie ingebreek nie, slegs gelouter. So peins Danie Theron as hy sy ervaringe in herinnering bring: „En tog, hoeveel armer sou my siel nie gewees het as ek die gevolge nie beleef het nie." Ook op stoflike gebied het meer as een na sy gevangenskap 'n nuwe en vrugbaarder loopbaan gekies. Een van die oud-geïnterneerdes weet te vertel dat sy internering hom 'n welgestelde man gemaak het. Hy is as spoorwegamptenaar geïnterneer en kon na sy loslating sy betrekking nie terugkry nie. Gevolglik moes hy maar sien om die mas op te kom, en daarin het hy skitterend geslaag. Menige jong man het in die benarde omstandighede tot selfkennis en selfstandigheid gekom — sy poging om sy volk te bevry het as 'n eerste vrug gelei tot sy eie vrymaking. Die stryd het sy offers geverg, menige man, vrou en kind het die knou weg, maar sowel vir die indiwidu as vir die volk as geheel was dit nie sonder sy groot betekenis en waarde nie. Dit sal die tyd nog leer, wanneer die

geskilpunte en twiste, waarsonder selfs ons grootste volksprestasies blykbaar nie gelewer kan word nie, tot hul kleinlike afmetings herlei is en die versetbeweging van die Tweede Wêreldoorlog teen die agtergrond van ons volksverlede gesien word. Intussen berus ons en bely saam met dr. J. C. Neethling „dat God 'n plan gehad het met die tronke en kampe in die geskiedenis van die Boerevolk." En die Goddelike plan is *nooit tevergeefs* nie.

D. J. van Rooy.